

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

OIKEUSMINISTERIÖLLE

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausuntopyynnön diaarinumero VN/32207/2022

Päijät-Hämeen käräjäoikeus

Päijät-Hämeen käräjäoikeus kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa etäyhteyksiä oikeudenkäynneissä koskevaan arviomuistioon ja lausuu seuraavaa:

Lähtökohtaisesti kaikki suulliset käsittelyt tulisi pitää tuomioistuimen istuntopaikalla sijaitsevassa tuomioistuimen istuntosalissa siten, että vähintään kokoonpanon puheenjohtaja on henkilökohtaisesti läsnä istunnossa, mikäli istunto on julkinen ja yksikin asianosaisista, asiantuntijoista tai todistajista osallistuu istuntoon tuomioistuimen istuntosalissa. Puheenjohtajan henkilökohtainen läsnäolo on lähtökohtaisesti välttämätöntä prosessinjohton ja erityisesti istuntosalissa olevien henkilöiden turvallisuuden ja tuomioistuimen arvovallan takaamiseksi. Istuntosalissa olevia riita- tai rikosasian asianosaisia ei voi jättää istuntosaliin keskenään ilman ulkopuolista henkilöä, joka vastaa järjestyksestä istunnon aikana. Istuntosalista on ainakin Päijät-Hämeen käräjäoikeuden istuntotiloissa myös mahdollisuus päästä suoraan käräjäoikeuden takakäytävälle ja tiloihin, joissa säilytetään vangittuna olevia henkilöitä. Liikkumista näissä ei-julkisissa tiloissa ei voida välttämättä estää, mikäli istuntosalissa ei ole käräjäoikeuden henkilökuntaa valvomassa asianosaisten, todistajien ja asiantuntijoiden liikkumista. Järjestyksenpitoa ei myöskään ole mahdollista määrätä kansliahenkilökunnan tehtäväksi, koska heiltä puuttuu oikeudenkäymiskaaren mukaiset valtuudet puuttua järjestyshäiriöön.

Kokoonpanon muiden jäsenten ja lautamiesten osallistumiselle istuntoon etäyhteydellä ei nähdäksemme ole estettä, mikäli tuomioneuvottelut on mahdollista käydä turvaratkaisuiltaan soveltuvalla tietokonesovelluksella tuomioneuvotteluiden salassapitovelvollisuus huomioiden. Koska tällaista tietojärjestelmää ei ainakaan toistaiseksi ole mahdollista järjestää lautamiesten käyttöön, edellyttää lautamiesten ja puheenjohtajan välinen luottamuksellinen kommunikointi ainakin toistaiseksi heidän osallistumistaan istuntoon samassa istuntotilassa. Kaiken kaikkiaan tietoyhteyksien ja laitteiden ajoittainen toimimattomuus (myös yksityisten istuntoon etäyhteydellä osallistuvien henkilöiden omat laitteet ja tietoverkkoyhteydet) asettaa haasteita etäyhteydellä tapahtuvan oikeudenkäynnin onnistumiselle.

Yleisön läsnä olematta pidettäviin pakkokeinoistuntoihin puheenjohtaja voinee osallistua etäyhteydellä, mikäli vangitsemisvaatimuksen tekijä, vangittavaksi vaadittu ja hänen avustajansa tai puolustajansa osallistuvat istuntoon etäyhteydellä esim. vankilasta. Edellytyksenä kuitenkin on, että lainsäädäntöä täsmennetään niin, että se on jatkossa lakiin selvästi perustuva mahdollisuus. Tällä hetkellä menettelyn sallittavuus ei mietinnön sivulla 47 lausutun mukaisesti ole selvä. Käräjäoikeuksien yhteistyöverkoston pakkokeinovastuutuomarien laatimassa pakkokeinoasiain käsikirjassa todetaan tältä osin, että tuomarin osallistumista pakkokeinoasian käsittelyyn ei suositella. Tätä on perusteltu seuraavasti:

”... kuten Korkeimman oikeuden ratkaisuisista KKO 2021:91 käy ilmi, tuomari ei saa nykyisten säännösten mukaan osallistua pääkäsittelyyn teknisen käyttöyhteyden avulla. Tätä Korkein oikeus on perustellut sillä, että toisin kuin asianosaisten, todistajien ja asiantuntijoiden osalta on tehty, lainsäädäntötoimin ei ole missään vaiheessa poikettu siitä lähtökohdasta, että tuomarin on oltava fyysisesti läsnä pääkäsittelyssä. Puheena oleva pakkokeinolain etäyhteyssäännös on kirjoitettu oikeudenkäymiskaaren ja rikosoikeudenkäyntilain vastaavia säännöksiä väljempään muotoon, eikä sen sanamuoto sinällään ei estä tulkintaa, jonka mukaan tuomari voisi osallistua käsittelyyn etäyhteydellä. Lainkohdan säätämiseen johtaneesta hallituksen esityksestä (HE 222/2010, s.254) käy kuitenkin ilmi, että etäyhteyksimahdollisuus on säädetty silmällä pitäen nimenomaan oikeudenkäynnissä kuultavia henkilöitä. Tämän huomioon ottaen ei ole perustetta arvioida pakkokeinolain etäyhteyssäännöstä tulkittavaksi tältä osin oikeudenkäymiskaaren tai rikosoikeudenkäyntilain vastaavista säännöksistä poikkeavasti.”

Lainsäädäntö on tältä osin siten puutteellinen ja ristiriidassa korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön kanssa, jonka vuoksi asiasta on tarpeen nimenomaisesti säätää laissa. Tältä osin lainsäätäjän tulee myös ottaa kantaa siihen, mistä lokaatiosta tuomari voi osallistua istuntoon etäyhteydellä salassapitoa koskevat säännökset huomioon ottaen. Tällä hetkellä osa tuomareista käyttää puhelimiinsa ladattua Polycom-ohjelmaa, jolla pystyy mistä tahansa osallistumaan valtion suojatulla etuve-videoyhteydellä pidettävään videoneuvotteluun. Muualta kuin istuntosalista tai muualta oikeustalosta tai tuomarin virkahuoneesta ei-julkisen asian käsittelyyn osallistuttaessa ei kuitenkaan voida varmistua siitä, että tuomarin kanssa samassa tilassa kuuloyhteyden päässä ei ole esim. perheenjäseniä, jotka saattavat kuulla tätä kautta salassapidettäviä asioita vaikkapa

pakkokeinoasian käsittelyn yhteydessä. Tämä riski lienee poistettavissa ainoastaan kieltämällä salassapidettävien asioiden käsitteleminen videoyhteydellä yksityisistä tiloista.

Nykyisillä tietojärjestelmillä/ käytettävissä olevilla tilaratkaisuilla oikeudenkäynnin julkisuus ei ole järjestettävissä, mikäli tuomioistuimen kokoonpano osallistuu oikeudenkäyntiin etäyhteydellä esimerkiksi omista kodeistaan. Tilanne on toinen, mikäli kaikkiin tuomioistuimiin on mahdollista rakentaa videokuulemistia varten riittävän suuri videokuulemistila tai vaihtoehtoisesti verkkovideokäyntisovellus, johon yleisö voi vaivatta liittyä.

Tuomioistuimen jäsenten videoyhteydellä tapahtuvaan osallistumiseen liittyy myös tuomioistuimen arvovaltaan liittyviä seikkoja, koska käytännössä on valitettavasti jo havaittu tilanteita, joissa videoyhteyden taustalla oleva näkymä ei ole ollut soveltuva tuomioistuimen istuntoon. Käytännössä on myös osoittautunut haasteelliseksi asianosaisille ymmärtää, kuka puhetta johtaa, jos puheenjohtaja on vain yksi videolla esiintyvistä kasvoista selkeästi yksityistiloista vaikuttavista tiloista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei tähän mennessä ole antanut tuomarin etäyhteydellä tapahtuvaa istuntoon osallistumista koskevaa ratkaisua, mutta tämä johtunee osittain EIT-järjestelmän hitaudesta, koska asia ei voi tulla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen käsiteltäväksi ennen kuin kaikki kotimaiset oikeussuojakeinot on käytetty. Koronapandemia on aiheuttanut maailmanlaajuisesti tilanteita, joissa etäyhteydellä osallistumista koskevia säännöksiä on jouduttu tulkitsemaan laeasti ja odotettavissa on, että asiaa koskevia ratkaisuja on tulossa EIT:stä lähiaikoina. Oxford Academicin Human Rights Law Review julkaisusarjassaan julkaiseman ”The Right to a Fair Online Hearing” (Kresimir Kamber; Human Rights Law Review, Volume 22, Issue 2, June 2022, Oxford Academic, kopio liitteenä) todetaan yhteenvedona (s. 21) vapaasti suomennettuna, että etäyhteyksin tapahtuva oikeudenkäynti epäilyksettä voi toimia erinomaisena työkaluna rikosprosessissa eikä sen käyttö ole yhteensopimaton oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytysten kanssa sellaisenaan. Kuitenkin oikeudenkäynnin siirtämisellä virtuaalimaailmaan on väistämättä seurauksia eri prosessikeinojen käytölle ja juridiselle argumentoinnille. Nykytilanteessa pääsääntönä on perinteinen oikeussalissa toteutettava oikeudenkäynti asianosaisten ollessa fyysisesti istunnossa läsnä, kun taas etäyhteydellä tapahtuva oikeudenkäynti on poikkeus. Tähän poikkeukseen liittyy paljon epävarmuustekijöitä, jotka johtuvat pitkälti sekä etäyhteyksin tapahtuvan oikeudenkäyntimenettelyn ja sekä empiirisen että teoreettisen tutkimuksen puutteesta tällä aihealueella. Tämän vuoksi on huomioitava, ettei siirtymän etäyhteyksin tapahtuvaan oikeudenkäyntiin tule tapahtua liian automaattisesti ainoastaan käytännön tarpeeseen vetoamalla. On kuitenkin odotettavissa, että ainakin koronapandemian luoma tarve etäyhteyksille vähenee vastaisuudessa. Artikkelissa todetaan edelleen, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan edellytykset oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille tulee joka tapauksessa turvata jatkossakin, koska etäyhteydellä tapahtuvalla oikeudenkäynnillä on väistämättä niihin suora tai epäsuora vaikutuksensa.

Käytännössä tuomioistuinten on siten kohdistettava jatkossakin ajankäyttönsä ja työpanoksensa siihen, että tasapaino etäyhteyksien tarpeellisuuden ja asianosaisten oikeusturvan välillä säilyy. Tämän vuoksi on välttämätöntä, että etäyhteyksien käyttö on yksityiskohtaisesti laintasoisesti

säädelyä siten, että prosessuaalisista turvatakuista pidetään huolta säätämällä niistä edellytyksistä, joiden vallitessa oikeudenkäynti ylipäättään voidaan toteuttaa etäyhteydellä ja että sillä on laillinen peruste. Tällöin on tärkeä varmistaa, että varsinkin rikosasian vastaajan oikeudet tehokkaasti osallistua etäyhteydellä järjestettävään oikeudenkäynti taataan ja että hän on etäyhteydellä tapahtuvassa oikeudenkäynnissä oikeusoppineen avustajan avustama, jotta puolustuksen vähimmäisoikeudet varmasti toteutuvat.

Edellä lausuttuun viitaten Päijät-Hämeen käräjäoikeus katsoo, että etäyhteyksiä koskeva lainsäädäntö on välttämätöntä koota omaan nyt uutena säädettävään lakiinsa, jossa tarkasti määritellään edellytykset eri prosessityyppien (mukaan lukien pakkokeinoasiat ja tuomioistuinsovittelut) ja tilanteiden varalta, joissa asianosaiset, syyttäjät, todistajat ja asianomistajat sekä myös tuomioistuimen kokoonpano voivat osallistua oikeudenkäyntiin etäyhteydellä joko vapaaehtoisesti tai mahdollisesti myös vastoin tahtoaan, minkälaisilla tietoyhteyksillä se on missäkin prosessilajissa mahdollista, mistä lokaatiosta oikeudenkäyntiin kukin asianosainen, todistaja asiantuntija tai viranomainen voi etäyhteydellä osallistua (ei rajoituksia/ viranomaisten tiloista/ tätä varten laaditulla sovelluksella, jne) ja miten asianosaisten sekä erityisesti rikosasian vastaajan avustaminen tai puolustaminen tulee olla järjestetty, jotta oikeudenkäynti täyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset.

Lausunnon on valmistellut käräjätuomari, lainkäyttöosaston johtaja Vilja Kutvonen.

Lahdessa 14.3.2023

laamanni Juha Kolu

Kolu Juha
Päijät-Hämeen käräjäoikeus